

**Рівненський державний гуманітарний університет  
Історико-соціологічний факультет**

УДК.930.1  
ББК 63  
І - 90

# **ІСТОРІЯ ОЧИМА МОЛОДИХ ДОСЛІДНИКІВ**

**Матеріали регіональної науково-практичної  
конференції молодих вчених, аспірантів,  
здобувачів, магістрантів**

**Випуск III**

**Рівне – 2008**

Історія очима молодих дослідників. Збірник наукових праць.  
Випуск 3 / Редкол.: В.Шеретюк, Л.Галуха, П.Савчук, Р.Давидюк. –  
Рівне: РДГУ, історико-соціологічний факультет, 2008. – 287 с.

Збірник містить результати наукових пошуків з актуальних  
проблем української та світової історії, виголошені на регіональній  
науковій конференції молодих вчених, аспірантів, здобувачів,  
магістрантів 13 грудня 2006 року (Рівне, РДГУ, історико-соціологічний  
факультет).

**Редколегія:**

**Шеретюк В.М.** – голова редколегії, кандидат історичних наук, доцент  
**Галуха Л.Ю.** – заступник голови редколегії, кандидат історичних наук,  
доцент

**Савчук П.О.** – кандидат історичних наук, професор  
**Давидюк Р.П.** – кандидат історичних наук, доцент

**Літературне редагування:**

**Бородинська Л.І.** (розділи 1,3)

**Кревська Г.А.** (розділ 2)

**Тимочко І.Б.** (розділ 1)

**Рецензенти:**

**Троян С.С.** – доктор історичних наук, професор

**Жилюк С.І.** – доктор історичних наук, професор

Рекомендовано до друку Вченою Радою Рівненського державного  
гуманітарного університету (протокол № 11, від 27.06.2008 р.)

© Історико-соціологічний факультет РДГУ  
© Українське історичне товариство при  
історико-соціологічному факультеті РДГУ

Одна з функцій, яку виконувала українська поліція в час голокосту, – охорона гетто. Так було, наприклад, у Золочеві, де українці разом з єврейською міліцією охороняли його зовнішній периметр [8, с. 34]. Більше того: як стверджує Я.Грицак, „українські поліцейські були охоронцями у концентраційних таборах” [2, с. 61].

Варіативність мотивів колаборації – політичні, економічні тощо – дають підстави припускати: ті, хто співробітничав з нацистами з політичних мотивів, могли і не брати участі у вбивствах „сусідів”. Але ті, хто ступав на шлях вбивств із ненависті до євреїв, швидко повинні були інтегруватися в процес кривавих каральних операцій проти колишніх співгромадян. Багато хто прилучився до реалізації „остаточного розв’язання єврейського питання” за винагороду – гроші, мило, сіль тощо. Саме матеріальна винагорода й спонукала допомагати пошукові євреїв, що уникали реєстрації, викривати тих, хто їх рятував.

Досліджуючи діяльність допоміжної поліції в контексті проблеми українсько-єврейських взаємин, слід перш за все враховувати критерій активності чи, навпаки, пасивності, у переслідуванні її службовцями жертв, їх знищенні. Думаємо, що поведінка поліцейських у цьому контексті визначалася передусім мотивами колаборації й рівнем фобії. До того ж, окупаційна влада повсякчас намагалася провокувати агресію місцевого населення щодо євреїв, вкоренити чіткий поділ на „своїх” (неєвреїв) та „чужих” (євреїв). Цей латентний поділ, враховуючи дихотомію між „я” й „не-я”, діє постійно і нерідко додатково стимулюється фактором національної самосвідомості.

Агресія вбивць стосовно жертв стала „патологією” свідомості й політичної поведінки, що почала виявлятися в „прозаїчних” вчинках, які нівелювали цінність людського життя, гуманізм, та перетворилася на агресію вбивць, яка втілилася в постійному насиллі. Воно стало невід’ємною складовою поведінки вбивць щодо „дегуманізованих” ними євреїв.

Зауважимо, що в окремих випадках слід говорити не тільки про відсутність жалю у вбивць, а й про „патологію” свідомості свідків. З точки зору політичної психології, йдеться про т.зв. нетипову поведінку [6, с. 243].

Отже, чимало службовців „Допоміжної української поліції на службі німецького вермахту” безпосередньо причетні до „остаточного вирішення єврейського питання”. Цей висновок зумовлений не стільки фактом колаборації, скільки тими функціями, які виконували поліцейські. Серед них – пошук жертв, їх конвоювання до місць страти, охорона гетто й концентраційних таборів.

Водночас важливим є те, що частина службовців „допоміжної української поліції” безпосередньо євреїв не вбивали. Вони стали злочинцями через виконання наказів, з якими, можна припустити (з огляду на окремі аспекти їх дій), вони не погоджувалися. Проте, це лише окреслює контрверсію стосовно оцінки дій поліцейських. Натомість однозначним є інше: вони причетні до злочинів проти людяності.

#### Джерела і література:

1. Гон М.М. Голокост на Рівненщині (документи та матеріали). – Дніпропетровськ: Центр „Ткума”; Запоріжжя: Прем’єр, 2004.
2. Грицак Я. Українці в антиєврейських акціях у роки Другої світової війни // Т.1. – 1996. – № 8. С. 60-69.
3. Державний архів Рівненської області, ф.Р-2771, оп. 2, спр. 4581.
4. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. – Париж–Нью-Йорк. – Львів, 1993.
5. Наконечний Є. „ШОА” у Львові. – Львів, 2006.
6. Ольшанский Д.В. Политическая психология. – СПб., 2002.
7. Паньківський К. Роки німецької окупації. – Нью-Йорк –Торонто, 1965.
8. Петелицький С. До Освенциму за Україну / Пер. з англ. – Ванкувер–Торонто. – К., 2000.
9. Українська поліція // Гісем О.В., Мартинюк О.О. Голокост в Україні (1941-1944): Словник-довідник. – Вид. 2-ге, випр. і доп. – К., 2007. – С. 76.
10. Шайкан В.О. Колабораціонізм на території рейхскомісаріату „Україна” і військової зони в роки Другої світової війни. Монографія. – Кривий Ріг, 2005.

УДК 94: 908 (477.81) = 411.16

**Михальчук Р.,**  
магістр історико-  
соціологічного  
факультету РДГУ  
Науковий керівник:  
доц. Савчук П.О.

#### ЖОВТЕНЬ 1942-го: ТРАГЕДІЯ МІЗОЦЬКИХ ЄВРЕЇВ

*Не всі жертви нацизму були євреї,  
Але всі євреї були жертвами нацизму*  
Елі Візель

*Про голокост часів Другої світової війни сказано і написано багато, тому в декого може скластися враження, що про всі ті сторінки історії відомо все. Так, написано і сказано багато, але*

далеко не все. Наша пам'ять знову і знову повертається до тих часів. І в цьому – вимога історії.

Війна, яка в світовій історіографії має назву „Друга світова війна”, а радянські історики назвали її „Велика Вітчизняна війна”, в Ізраїлі позначається терміном „Шоа” – Катастрофа [11, 3]. І це дійсно була катастрофа не лише єврейського народу, але й усього світу.

Напередодні 65-річчя подій, про які піде мова, не можна допустити, щоб злочини фашистів залишалися невідомими чи забутими. Тому наша розповідь – ствердження давно нам відомого, але актуального „Ніхто не забутий – ніщо не забуде”.

Окупація Мізоча німецькими військами відбулася 27 червня 1941 року [8, 419]. О 10-тій в Мізоч увійшла німецька танкова колона [14].

Хоча хлібом-сіллю німців ніхто не зустрічав, націоналістичні сили містечка з радістю сприйняли таку новину. І це не дивно, зважаючи на ту політику, яку проводили більшовики. Та й просте населення спочатку не відчувало ніякої агресії з боку солдат. Люди виходили з хат, з цікавістю дивилися на „нових визволителів”. Дехто на їхні прохання виносив хліб, яйця, а натомість німці давали мило, цукерки, цукор. Дітвора висаджували на танки, фотографували, пригощали солодощами. Здавалось, то було справжнє визволення [14].

Незабаром з'явились і атрибути нового порядку: жандармерія, гестапо, станична управа.

На хвилі піднесення багато українців записалось у поліцію. Влада також лояльно ставилась до них: дозволили жовто-сині прапори, жовто-голубі нарукавні пов'язки, тризуби. Вже в середині липня в Мізоцькій поліції налічувалося 30 чоловік [12].

Вже потім німці прапори зняли і в поліції залишили небагато націоналістів. А решту відправили у Рівне, де була створена Січ, і вони мали вести боротьбу з червоними партизанами.

Жандармерію очолив німецький офіцер Древе. На чолі гестапо був німець Райх, його заступником – фольксдойч Гілле.

Польський офіцер, виходець із Гурбів, фольксдойч Гребер очолив мізоцьку шуцполіцію [10, 155].

Відразу слід зауважити, що багато українців у німецьких органах займали високі посади. Це і мізочани, і мешканці прилеглих до нього сіл. З етичних міркувань ми не будемо називати прізвища цих людей.

Приблизно з середини літа 1943 р. всі українці, що служили німцям, перейшли на бік УПА. А німці на їх місці сформували шуцкоманду з поляків, що повтікали в Мізоч із навколишніх сіл. У складі шуцкоманди було близько 300 чоловік [14].

Становлення окупаційного режиму супроводжувалося регламентацією життя людей, особливо євреїв. З наказу районного коменданта народної міліції<sup>1</sup> міста Мізоч [2, 44] дізнаємося, що всім особам наказувалось здати волосній команді тої ж таки народної міліції м. Мізоч радіоприймачі, велосипеди, друкарські машинки. Все це повинно бути зроблено протягом 3 днів (з 22 по 25 липня 1941р.).

Жителі міста не могли вільно рухатись. Без дозволу волосної команди не можна було залишати місця свого мешкання. За невиконання вищеназваних пунктів винні каралися судом воєнного часу [7, 18]. Були й пункти, за невиконання яких відразу ж розстрілювали. Це наказ здати холодну та вогнепальну зброю протягом 24 годин всім особам „без різниці національності, які будуть допускати грабунки, напади”.

Також були окремі вказівки євреям. Пункт 7 наказував „жидівському населенню” від 14 років життя з 22 липня 1941р. носити на правій руці білі пов'язки з синіми шестикутними зірками [2, 44]. А житель с. Стубло (поблизу Мізоча) Бідюк Володимир Маркович згадує, що євреїв заставляли носити позначки (серце?) на спині. На випадок, якщо „мічені” будуть втікати, німецька куля повинна була поцілити прямо в серце [15]. Також від 8 години вечора до 7 години ранку за німецьким часом заборонялося виходити євреям на вулицю. В разі невиконання – розстріл [2, 44].

Дослідники говорять, що створення гетто<sup>2</sup> на Рівненщині можна поділити на два етапи. Створення гетто в Мізочі відносять до першого (восени 1941- влітку 1942рр.) [9, 21].

Як відомо, з давніх часів у селищі проживали євреї, яких налічувалось близько двох тисяч\*. За розповідями очевидців, гетто розташовувалось, з одного боку там, де зараз автобусна станція, аптека, поліклініка, з другого – навпроти, де розміщені торговельні об'єкти. Саме гетто розділяла дорога. Згодом по ній гнали євреїв в останню подорож.

В гетто було зібрано 2 тисячі мізоцьких євреїв і ще стільки ж було зігнано з навколишніх сіл. А в самому гетто було створено жорстокий

<sup>1</sup> Поліцейські органи, створені фашистами на окупованій землі.

<sup>2</sup> „Советский энциклопедический словарь” слово гетто пояснює так: це „частина міста, що виділялася в середні віки в країнах Західної і Центральної Європи для проживання (ізолюваного) євреїв”. Під час Другої світової війни гетто були створені нацистами в ряді міст Південної та Східної Європи і перетворені в „табори знищення”.

\* Євреї в Мізочі мали власний дитячий садочок, крайню праву молодіжну сіоністську організацію „Бейтар”.

режим. Місце суворо охоронялося міліцією. Не дозволялося ввозити харчі, був спровокований штучний голод. Німці користувались з цього і за найменші поступки євреям отримували від них дорожнечі, золото [15].

Щоб не померти з голоду, євреї йшли на все. Одному з них вдалося домовитися з українцем, щоб той привів у гетто корову, щоб було що їсти. Мала бути щедра винагорода. Та коли це стало відомо німцям, вирок був один – смерть: одному і другому.

Смерть мала бути показовою. Німці зробили шибеницю і повісили єврея. Українцю повісили на шию таблицю з написом щось на зразок „він зробив з євреями гешефт” („він обмінявся з жидами”) і в такому вигляді його водили по всьому Мізочу. Але бідоласі пощастило, німці його не повісили і відпустили [15].

А 14 жовтня відбулися події, які дістали назву „Мізоцька трагедія”. Нацисти почали „остаточно вирішувати єврейське питання”. Мова йде про розстріл.

В той день природа подавала свої знаки. Осінній ранок був напрочуд тихий і теплий. За розповіддю очевидця, над сосновим лісом з'явилася зоря. Це здалось досить дивним – світить сонце і зійшла єдина зірочка. Стало зрозуміло, що станеться щось погане [11, 147-148].

Але ще до організованого розстрілу маємо підстави стверджувати, що багато євреїв знищили на місці. Про це дізнаємося з рядків щоденника дерманського ОУНівця, який фіксував події на папері [1, 10]. Знаємо, що звали автора Семеном, і в 1943 році йому має виповнитися 20 років. Із запису, зробленого 7 вересня 1942 року, довідуємося, що саме в той день його призначено зв'язковим підрайонного проводу ОУН [16, 3].

„Тринадцятого жовтня сорок другого року, це день, який на довгі роки пам'ятний, це страшний для тих, які загинули, велика катастрофа прийшла на один з арійських народів – жидів”. Автор порівнює Мізоч з Рівнем і різницю між ними. Пише, що в Рівному переважно вдалося зігнати євреїв до купи, бо ті не вірили в можливість масового розстрілу, а в Мізочі менше вдалося зігнати, а більше вбито на місці. Ще вночі було чути „голосне і часте співання крісів, а також тривожне співання бравнінгів”. По селі вихором літала чутка „б'ють жидів у Мізочі”.

В ніч з 13 на 14 жовтня 1942 року поліцаї оточили гетто. Слід визнати – оточення проходило і за участю українців. А вранці того ж дня з Рівного на автомашинах приїхала група німців (близько 25 чоловік). Із сусідніх сіл зібрали поліцаїв і роздали їм додаткові боєкомплекти патронів [12].

Жителям гетто було оголошено, що їх сьогодні вагонами зі станції Мізоч відправляють у Німеччину на роботу. Для цього треба було зібратися на площі о 16 годині, взявши з собою всі речі та вдягнувши все нове (щоб потім їх забрали німці).

Отже, зібравши близько півтори тисячі чоловік, о 16 годині німці повели колону в напрямку залізничної станції. Попереду на мотоциклі з кулеметом їхав гестапівець Гілле, вся колона була оточена поліцейськими з собаками, а в кінці на автомашинах їхали німці [5].

Коли євреї зрозуміли, що їх ведуть на страту, то почали викидати дорогі речі (золото, прикраси) з містка в р. Стубелку та на дорогу, аби тільки фашистам не дісталися. Попереду колони йшов рабин. Багато людей співчували нещасним. Деякі, що стояли обіч дороги, плакали й просили фашистів про помилування нещасних, та рабин сказав: „Не просіть і не плачте, що заслужили, те й маємо” [5]. Коли євреїв пригнали до рову, то одна жінка віддала німцеві коробочку з золотом. Той висипав золото в свою кишеню, а коробочку кинув на землю. Син єврейки підняв коробочку й почав з нею гратися. І тут фашист розстріляв матір. А коли хлопчина підбіг до вбитої матері, він розстріляв і його [11, 148].

Для характеристики подальших подій ми звернемося до офіційного документа „О зверствах, учиненими німецько-фашистськими окупантами...”, складеного 27 листопада 1944 р. районною комісією по розслідуванню злочинів німецько-фашистських загарбників та їх пособників [3, 196]. Такі комісії створювались радянською владою (після вигнання німців) у багатьох населених пунктах, де „звірствували” фашисти, щоб розкрити злочинну суть їхньої діяльності, щоб zarazом „відбілити” радянську владу.

Отже, повернемося до документа. З нього випливає, що за наказом німців євреї мали самі собі викопати могильну яму. Нібито для потреб Мізоцького цукрового заводу потрібно було викопати рів. Довжина такого рову була 50, ширина – 7, а глибина – 6 метрів. Розміщувався він за 300м від заводу. Саме в цьому рову і проводились вбивства [3, 196].

Привівши колону до рову, німці наказали євреям роздягатись наголо. За цим слідкував чех Густав Гілле. Крім того, він ще й фотографував. Невдовзі за 20м біля рову вирости 3 купи речей – окремо складали одяг, окремо взуття, окремо коштовності.

За документами, ексikuції проводились таким чином: німці підводили смертників до ями групами по 5-6 чоловік. Потім ставили їх на коліна з нахилом тіла вперед і розстрілювали [3, 196].

Розправу почали з групи підлітків. Деякі полонені намагалися втекти, але відразу ж були скошені кулеметними чергами. Правда,

одному єврею пощастило вибратися з лабет смерті. Бачачи, що ось-ось має прийти кінець, він вирвався з колони і побіг у напрямку р. Стубелки. По ньому стріляли три рази, але щасливчику вдалося врятуватися в заростях річки. Загалом знищення тривало до 2-ої години ночі.

Тут можна простежити німецьку педантичність та раціоналізм. Німці економили навіть на смерті, чи то пак на патронах. За розповідями очевидців [15], при розстрілі брали відразу двох чоловік і ставили поряд. Одна куля призначалась для двох чоловік. Одному з них стріляли в потилицю, куля проходила наскрізь і летіла в другу жертву. Часто-густо друга жертва не була вбита, а тільки ранена. Але це не хвилювало вбивць – всі тіла скидали в рів (фото 3). Після розстрілу тіла закидали землею, яка ще кілька днів ворухилась.

Об 11 годині наступного дня почався другий етап нищення. На цей раз на площу зігнали близько 800 євреїв і знову повели до місця знищення, яке тривало до глибокої ночі. Мізоцька трагедія тривала 6 днів. Найбільше лютував гестапівець Гіллі, якому під час розстрілу поліцаї не встигали перезаряджати автомат [12].

Але на цьому вбивства не закінчилися. В кар'єрі біля с. Залісся сховалося близько 100 чоловік. За донесенням одного з поліцаїв туди приїхала група фашистів і всіх їх знищила.

Вищезгадана районна комісія зробила висновок, що від рук фашистських окупантів у жовтні 1942 року загинуло біля 4 тисяч чоловік. Одяг і відібрані речі повивозили в Німеччину.

Щодо кількості загиблих, то тут можливі варіанти. В нас є різні джерела щодо кількості жертв у Мізочі, але ці дані потребують подальшого дослідження. Книга Пам'яті, що видана в Тель-Авіві під редакцією Опера-Бен-Уні в 1961р., за 1941р. подає нам 1350 людей, а за 1942р – рік розстрілу – лише 40, тобто всього 1390 людей [4].

У Книзі Скорботи України Рівненської області ми нарахували 1543 загиблих по Мізоцькій селищній раді, з них 85 українців і 1 росіянин, тобто 1457 євреїв (6, 242-336).

Але повернемося до гетто. Стверджують, нібито там вибухнуло повстання [9, 26]. Проте воно недосліджене, і нічого про нього сказати не можемо.

Водночас широкого розмаху набула пожежа. Щоб не дістатись фашистам-катам, євреї самі підпалили гетто. Там вони сім'ями кидались у вогонь і згорали, внаслідок чого загинуло 200 чоловік [3, 196].

Досить багато про пожежу ми дізнаємось зі щоденника невідомого ОУНівця, жителя с. Дермань. Він пише, що вже о 9 годині в Мізоч були викликані пожежники. Коли автор рядків сам побував на

місці подій, він побачив клубки чорного диму. Пожежа все більше набирала сили. Все місто закривала чорна хмара диму.

Цитуємо: „Жиди в останній час свого життя побачили хоч один посмертний вихід. Почали палити місто.

Пожежа розпочалася з західної сторони, звідки віяв вітер. Язикате полум'я з бистрим захопленням схвачувало все нові й свіжі будинки. Згоріла й синагога, сама підпора їхньої віри, куток, де днями і ночами чути голосне моління жидів” [1, 10].

Побачивши таке, автор порівнює Мізоч зі взяттям Наполеоном Москви: Читаємо: „Дивлюся, і відразу мені привидилася картина, коли Наполеон приступив під Москву, а кацапи втекли і залишили весь великий город. Хоч це ж містечко, але глянувши на картину „горит Москва” здається, що це якраз те саме. Дивлюся, душу охоплює той тривожний жах. По тілі пробігають струмки морозу. Там, з того моря вогню, доноситься страшенне, пекельне ричання, страшний крик покрився, те зубате полум'я, яке з секундою набирає більшого, бо дивися, там ще горить, а в другому місці, де найбільше скупчення жидівських халабуд, знову вибухає кільце вогню і так еднається полум'я в один великий широкий і страшний стовп. Все місто в огні, чорна хмара смердючого диму закриває небо... Чути як свищать сіваки, чути ревіння моторами, які без перерви смочуть з річки воду. Одне тривожаться люди, щоб не постраждало село, яке от-от і обволочиться сердитим полум'ям, але завдяки добрій і чисельній сторожі село врятували” [1].

Після пожежі мусимо констатувати факт мародерства. Читаємо далі: „Починають очищати будинки, які ще не згоріли. Не одна баба вмивається потом, несучи на плечах хуру різного жидівського шмаття. Так. В пеклі, де конають жиди, хлисткий бачить рай. Ще ворухить членами свого тіла, а мужик вже стягає з нього лахміття і залишає його голого... Не один розживеться добром набраним.

З-під язикастого полум'я, гарячого вогню, з-під сердитих куль, які годиною свистять над головою, витягають шмаття.

Незважаючи чи потрібно, чи ні, чи варто його нести і в страсі його нести, беруть все...” [1, 10].

Ще одна цікава деталь щоденника, на яку не можна не звернути уваги. Це ставлення ОУНівця щодо жадлих подій. А воно, м'яко кажучи, не було прихильним до єврейства. Протягом всього щоденника проходить нитка нетолерантного ставлення до них. Зокрема, це підтверджується такими рядками: „Дочекалися того... дня, щоб побачити, як будуть купатися трупи в своїй крові”. „... крик і

стогін конаючих жидів накликає ще більшої енергії до пімсти”. Коли автор побачив на дорозі єврейку з дитиною, він хотів її вбити, але не було кріса. Але, побачивши по дорозі шуцмана, він показав йому її. Вони її наздогнали і шуцман „тоді ударив два рази люхвом в грудь і вона впала, а тоді звився три рази димок над її головою...”. Над річкою було видно порозкидані трупи. А якщо і „вибіжить з схованки жид, так його положать”.

Цікаво, що німці використовували ворожість українців та євреїв у своїх цілях. Так, читаємо: „Прийшов час, застачив вогнем пімсти молодечі душі. Хоч це ж не з нашої сторони, розпорядок від німців, проте вони не б'ють, лише заставляють українців-шуцманів. А українець вже благав того багато років, щоб вилити своє завзяття в душі ворогів-жидів. Настав той час, застачив огонь розплати, українці показують свою завзятість на жидах.

Нема пощади, нема розбору над молодим, ні старим, нема змилювання над благаючими. Не заслеплять очі тим завзяттям золоті чаши, гроші, дорогі речі, їм все це байдуже, він висилає кулю йому межі очі, а срібло-золото топче ногами, але не кожен. Жиди конають в передсмертній пропасниці, сотки трупів валяється по дорозі схожі на щось страшне, невимовне. Находяться і втікачі. Але їх куля догонить, валить на місці. Багато, багато втекло, багато вбили на місці, а багато зігнано на „рунк смертний””.

„На все прийшов, прийшов кінець. Настала розправа над ворогом Європи, але ще не на всіх”.

„Йдем понад річкою берегами. Підходимо до містка, до краю міста. Лежить над річкою страшний, закривавлений труп жидівки. Боса, одяг весь окривавлений. Відкинувши руки в сторону, лицем припала до самої землі. Жахлива картина кидається в очі та скип'ятіла кров заставляє здригатися. Але зломлюєш вагання і знову з погордя дивишся наче, як на переможених”.

Рядки свідчать самі за себе. Хоча націоналісти й боролися за свій народ, але не визнавали інший.

Після масового розстрілу також проводились екзекуції над євреями, яким вдалося сховатись і яких розшукували, хоча таких було вже мало. Бідюк Володимир згадує двох своїх однокласників-євреїв, яких на його очах спіймали та повезли. Врятувалась і одна єврейка з дитиною. Вона переховувалась на волонні, де складали сіно, поблизу цукрового заводу. Часто приходила до хати Бідюка Марка Кузьмовича, де їй помагали чим могли, підхарчувували. Але так було недовго – 2 тижні. Пастухи, що пасли худобу, викрили єврейку. Інформація просочилась, і німці її забрали [15].

Хоча загалом ставлення німців у Мізочі до українців було позитивним, але страждали не лише євреї, а й ті, хто переховував бідолашних, або просто перехожі. Так, за єврейку прийняли українку, вчительку математики Женю. Коли її вели на розстріл, вона просила людей знайти поляка Мірика Слюбського, який би посвідчив, що вона українка. Але його не було, поїхав у відрядження, і її похоронили разом з євреями [15].

Та, як виявилось пізніше, не всі мізоцькі євреї загинули від фашистських куль. Одиницям пощастило врятуватись від неминучої смерті. Серед врятованих була дівчинка-підліток – Софія Горштейн. Дівчина втікла до родини Слободюків, до своєї подруги-однокласниці – Марії. Соню переховували. Їй зробили криївку на горищі клуні, в сіні. Вночі вона приходила в хату. Якщо хтось ненароком заходив у хату, то Софія ховалася у великій шафі, що стояла в кутку. Одного разу зайшов поліцай з місцевих жителів, який натякнув про єврейку. Щоб не наражатися на небезпеку з боку окупантів, які час від часу робили обшуки, Сидір Слободюк направив Соню у село Верхів до своїх родичів. Там вона перебувала до визволення району від фашистів [5].

Після закінчення світової війни Софія Горштейн оселилась в Ізраїлі. Не забувши тих, кому завдячує життям, вона подала до інституту трагедії й героїзму Яд Вашем у Єрусалимі свідчення. Завдяки цьому Марія Слободюк (Мосійчук) отримала міжнародне звання „Праведниця народів світу й України” та була нагороджена медаллю Яд Вашем [5].

Наприкінці 50-их рр. (1956-1957рр.) на місці розстрілу почали знаходити викопані людські рештки (кістки, черепи). З'ясувалось, що знайшлися землекопачі, які шукали єврейські цінності (золоті зуби, прикраси, які ще залишилися). Щоб припинити варварство, було вирішено на місце захоронення завозити землю, якої появилось вдосталь, коли цукровий завод чистив отстієники. Вивіз землі тривав в наступні роки.

На місце масового розстрілу в кінці 80-их років встановлений пам'ятний знак. Ті, хто вцілів, або чий родичі спочивають там вічним сном, приїжджають відвідати це страшне і святе водночас для них місце.

9 липня 1992 року вперше на могилу своїх рідних приїжджав Харольд Ідесіс, який постійно проживає в Південно-Африканській Республіці. На початку серпня 1992 р. Мізоч відвідала делегація жителів Ізраїлю та США [13]. Не припинилися відвідини і за теперішніх часів (літо 2006 р.).

Часто приїжджі євреї розпитують у людей, що живуть поряд із „Сосниною”, де саме поховані їхні прашури. Але на сьогодні рідко

хто покаже саме місце розстрілу. Справа в тому, що сам пам'ятник загиблим було поставлено не на місці розстрілу, а приблизно 300 м ближче до колишнього цукрового заводу, обабіч дороги. А в зоні розстрілу зараз розташовані людські поля. Влітку 2006 р. ми спробували точно встановити місце розстрілу. В цьому нам допомагав очевидець тих подій Бідюк Володимир Маркович (1924 р.н.). Якщо виявлене місце достовірне, то зараз воно обросло багаторічними травами, а довкола знаходяться людські поля. За розповідями, люди з урожаєм картоплі, капусти, буряку часто викопують кістки людей. Дуже соромно, але за 65 років від тих подій Мізоцька селищна рада не спромоглася бодай обгородити місце розстрілу. Тому, коли приїжджають євреї, їм абстрактно махають рукою в напрямку рову, але не ведуть туди, або вказують на пам'ятник, який вже сьогодні соромно показувати. Ще в 2004 р. він був відносно в нормальному стані. Доріжка до нього була викладена плиткою, а сам був оточений ланцюжком. За два роки „новітні варвари” зуміли зняти стовпчики, ланцюжки та плитку біля пам'ятника, він вже встиг обрости травою. Так що вже нічого не заважає людям прямо тут випасати худобу. Крім того, руйнується сам пам'ятник. Радянське будівництво дає свій слід. Зображення 3 євреїв, виконане з цементу (хоча таке враження, ніби робота виконувалась із піску), покололось, посипалось і частинами повідпадало. Тому зараз деяких частин зображуваних тіл немає.

Багато що в нашому суспільстві перетворилося у формалізм. Такі формалізми згадують один раз на рік, зокрема, на початку травня, а потім забувають. Колись німці знищували пам'ятники, щоб викоринити з пам'яті народу його минуле, адже відомо, що без минулого народ не може творити майбутнього. Війна закінчилась, але навіть зараз, в ХХІ ст., ставлення до пам'ятників не змінилось.

Ми ще не навчилися поважати своє минуле, культуру, звичаї, а отже – поважати себе.

#### Джерела і література:

1. ДАРО, ф. Р-30, оп. 2, спр. 83, арк. 10-12.
2. Щоденник невідомого члена ОУН, мешканця Дерманя про знищення євреїв Мізоча та повстання в місцевому гетто.
3. ДАРО, ф. Р- 328. оп. 1, спр. 1139. Арк. 44.
4. Наказ районного коменданта м. Мізоча про примусову здачу радіоприймачів, велосипедів, друкарських машинок, а також заборону населенню залишати місце проживання та зостосування окупантами смертної кари.
5. ДАРО, ф. Р-534, оп. 1, спр. 3, арк. 196.
6. Акт Надзвичайної державної комісії зі встановлення й розслідування злочинів німецько-фашистських загарбників у м. Мізоч Рівненської області.
7. Мизоч – Книга Памяти. Под редакцией Опера Бен-Уни. – Тель-Авив, 1961р.

8. Кіндрат К. Зустріч через півстоліття. Як у Мізочі євреїв рятували. // Волинь. 1.06.2000., № 10.
9. Книга Скорботи України: Рівненська область: У 6 т. – Рівне: ППФ „Волинські обереги”, 2003. У шести томах. Т.2: Демидівський, Дубровицький, Здолбунівський райони. – 2003. – 436 с.
10. Ровенщина в роки Великої Вітчизняної війни Радянського Союзу. 1941-1945: Документи і матеріали/ Редкол.: О.Г.Мартінова (голова) та ін.; Упоряд. Т.М.Павлова, Г. В. Сербіна, Н. Г, Скворцова та ін. – Львів: Каменяр, 1989. – 223 с.
11. Німецько-фашистський режим на Україні. Збірник документів і матеріалів. К., 1993.
12. Гон М. Голокост на Рівненщині (Документи і матеріали). – Дніпропетровськ: Центр „Ткума”; Запоріжжя: Прем'єр, 2004. – 120 с.
13. Тищенко О. Гурби: квітень 1944-го. Видання третє, зі змінами і доповненнями. – Рівне, 2005.
14. Зубанич Ф. Посеред крику біди. Книга-колаж про українських „Праведників народів світу”, – К., „Веселка”, 2004. – С. 171.
15. Сергієнко М. Мізоцька трагедія // Шлях Ілліча. 13. 02. 1986р.
16. Федорчук Ю. Трагедія // Нове життя. 14. 19. 1992р.
17. Бабій С. Зі спогадів колишнього зв'язкового УПА, жителя села Мізоч Івана Бихальця // Нове життя. 13.10.1993р.
18. Розповідь очевидця подій Бідюка Володимира Марковича, 1924р. народження.
19. Русин П. Лише догорають останки // Червоний прапор. 14.06.1991. № 113 (12430). С. 3.

**Писцьо В.,**  
магістрантка  
історико-соціологічного  
факультету РДГУ  
Науковий керівник:  
доц. Давидюк Р.П.

## СТАНОВИЩЕ УКРАЇНСЬКИХ ОСТАРБАЙТЕРІВ У РОКИ НІМЕЦЬКО-РАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ

Друга світова війна внесла значні корективи в життя українців. Внаслідок постійних мобілізацій німецька промисловість відчувала утруднення з робочою силою, тому вже з перших місяців війни німецький фашизм відродив на окупованій території України систему рабсько-кріпосницької праці. На секретній нараді в Берліні 7 листопада 1941 року Г.Герінг (уповноважений із „чотирирічного плану”) поставив завдання використовувати замість мобілізованих у вермахт робітників закордонну робочу силу, головним чином – з Радянського Союзу. 10 січня 1942 року він видав розпорядження про залучення закордонних робітників, в якому підкреслювалося, що

## ЗМІСТ

|                                                                                                                                                       |    |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| <b>АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ</b> .....                                                                                                   | 3  |
| <b>Мирончук М.</b><br>ЗАХІДНИЙ ВЕКТОР ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ<br>ДІЯЛЬНОСТІ ДАНИЛА ГАЛИЦЬКОГО.....                                                        | 3  |
| <b>Прокопчук С.</b><br>БЕРЕСТЕЦЬКА БИТВА 1651 р.<br>У НАЦІОНАЛЬНОМУ ЛІТОПИСІ XVII-XVIII ст.....                                                       | 8  |
| <b>Парфенюк В.</b><br>ПЕРЕЯСЛАВСЬКА РАДА У МІФАХ ТА ФАКТАХ.....                                                                                       | 14 |
| <b>Мельник І.</b><br>СОЮЗ ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ ТА ЙОГО БОРОТЬБА<br>ЗА ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ.....                                          | 22 |
| <b>Копищик А.</b><br>ПОЛІТИКА УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ<br>ЩОДО НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН:<br>СУЧАСНА ВІТЧИЗНЯНА ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ.....             | 28 |
| <b>Кукурудза А.Р.</b><br>ІДЕЙНО-НАЦІОНАЛЬНА СУТНІСТЬ АВТОКЕФАЛІЇ УАПЦ.....                                                                            | 32 |
| <b>Рачок В.</b><br>УКРАЇНСЬКІ ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ НА ВОЛИНІ<br>У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД.....                                                                  | 39 |
| <b>Фалат О.</b><br>ПОЛІТИКА ПОЛЬСЬКОЇ ВЛАДИ<br>ЩОДО УКРАЇНСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ<br>НА ВОЛИНІ У 30-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ.....                                 | 47 |
| <b>Самсонюк Т.М.</b><br>ДІЯЛЬНІСТЬ КАРАЛЬНО-РЕПРЕСИВНИХ ОРГАНІВ<br>У ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ 1939-1941 РР.:<br>РАДЯНСЬКА ТА ПОСТРАДЯНСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ..... | 53 |
| <b>Кратюк І.Б.</b><br>„ДОПОМІЖНА УКРАЇНСЬКА ПОЛІЦІЯ”<br>ЯК СУБ’ЄКТ ГОЛОКОСТУ.....                                                                     | 63 |
| <b>Михальчук Р.</b><br>ЖОВТЕНЬ 1942-ГО: ТРАГЕДІЯ МІЗОЦЬКИХ ЄВРЕЇВ.....                                                                                | 68 |
| <b>Писцьо В.</b><br>СТАНОВИЩЕ УКРАЇНСЬКИХ ОСТАРБАЙТЕРІВ<br>У РОКИ НІМЕЦЬКО-РАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ.....                                                      | 78 |
| <b>Карпуніна Т.О.</b><br>ХОЛМСЬКО-ВОЛИНСЬКА ТРАГЕДІЯ,<br>ЇЇ ПЕРЕДУМОВИ, ПЕРЕБІГ, НАСЛІДКИ.....                                                        | 85 |

|                                                                                                                                              |     |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| <b>Вертелецька Н.В.</b><br>ОСОБЛИВОСТІ „РАДЯНІЗАЦІЇ” НА РІВНЕНЩИНІ<br>ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ.....                                       | 91  |
| <b>Бондарчук-Саввон Н.С.</b><br>МІСТО ІЗЯСЛАВ У ЕТНОНІМАХ ТА ТОПОНІМАХ.....                                                                  | 96  |
| <b>ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ СВІТОВОГО РОЗВИТКУ</b> .....                                                                                            | 103 |
| <b>Калитюк О.О.</b><br>СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК<br>ТА ПРАВОВІ ОСНОВИ ХЕТТСЬКОЇ ДЕРЖАВИ.....                                                       | 103 |
| <b>Петлюк І.В.</b><br>БОСНІЙСЬКІ СЛОВ’ЯНИ-МУСУЛЬМАНИ:<br>ТРАНСФОРМАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ<br>САМОСВІДОМОСТІ (XV – поч. ХХ ст.).....                | 109 |
| <b>Давидчук С.Ю.</b><br>ІНКОРПОРАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЕЛІТИ<br>В РОСІЙСЬКЕ ДВОРЯНСЬКЕ СЕРЕДОВИЩЕ У XVIII ст.....                                  | 117 |
| <b>Кедрук О.П.</b><br>„ОСВІЧЕНИЙ АБСОЛЮТИЗМ”: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА.....                                                                         | 124 |
| <b>Шмид О.П.</b><br>ЧЕСЬКА АГРАРНА КОЛОНІЗАЦІЯ ВОЛИНІ<br>В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX ст.....                                                       | 129 |
| <b>Івчик Н.С.</b><br>ТЕНДЕНЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ РОСІЇ<br>ЩОДО НІМЦІВ ВОЛИНІ У XIX ст.....                                               | 136 |
| <b>Нагорнюк О.М.</b><br>ДЕМОГРАФІЧНИЙ СКЛАД<br>РОСІЙСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ МЕНШИНИ<br>ЗАХІДНОЇ ВОЛИНІ В 1920-х -1930 рр. ....                    | 145 |
| <b>Долганов П.С.</b><br>МІЩАНСЬКЕ БРАТСТВО – АРТИКУЛЯТОР ІДЕЇ<br>ЗМІН СОЦІАЛЬНИХ РОЛЕЙ СУБ’ЄКТІВ<br>ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОГО ПОЛІТИКУМУ.....      | 150 |
| <b>Бунечко С.М.</b><br>НАЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ КРЕДИТУВАННЯ<br>ТОРГОВЦІВ У ПОЛЬЩІ (1930-ті РОКИ).....                                            | 156 |
| <b>Сухий П.В.</b><br>КОЗАЧІ ФОРМУВАННЯ У ВЕРМАХТІ ТА СС.....                                                                                 | 163 |
| <b>Галуза В.П.</b><br>УКРАЇНСЬКА „ЦІНА” ПЕРЕМОГИ<br>У ВЕЛИКІЙ ВІТЧИЗНЯНІЙ ТА У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ<br>ВІЙНАХ – ТАЄМНИЦЯ ЗА СІМОМА ЗАМКАМИ? ..... | 171 |
| <b>Федюкевич О.В.</b><br>ПАРТІЙНО-ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА ДЕРЖАВИ:<br>ЛЕГАЛІЗАЦІЯ ПРАВЛЯЧИХ СИЛ .....                                              | 178 |

|                                                                                                                    |     |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| <b>Козлюк Р.В.</b><br>СЕРЕДНЯ АЗІЯ І КАВКАЗ: МІЖ РОСІЄЮ І США .....                                                | 184 |
| <b>Іванченко О.В.</b><br>ДІЯЛЬНІСТЬ ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ<br>НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ<br>ТА СПІВПРАЦЯ З УКРАЇНОЮ .....   | 188 |
| <b>Коломис Р.В.</b><br>ГЛОБАЛІЗАЦІЯ: ШЛЯХИ РОЗВИТКУ .....                                                          | 193 |
| <b>Желізняк В.</b><br>ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ЯК СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ<br>ФЕНОМЕН: ВИТОКИ І СТАНОВЛЕННЯ .....                  | 203 |
| <b>ДУХОВНО-КУЛЬТУРНЕ ЖИТТЯ .....</b>                                                                               | 206 |
| <b>Ісічук Т.С.</b><br>ХРИСТИЯНСЬКИЙ ВПЛИВ<br>НА РОЗВИТОК КУЛЬТУРИ КИЇВСЬКОЇ РУСИ .....                             | 206 |
| <b>Бородинська Л.І.</b><br>ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ<br>СВАНГЕЛЬСЬКИХ ХРИСТИЯН<br>В УМОВАХ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ ..... | 212 |
| <b>Сфимець А.К.</b><br>НА ДДНІПРЯНСЬКІ ЕМІГРАНТИ<br>У КУЛЬТУРНОМУ ЖИТТІ<br>ЗАХІДНОЇ ВОЛИНИ (1921-1939) .....       | 217 |
| <b>Пивоварчук Н.М.</b><br>МІЖВОЄННА ПРАГА – РОСІЙСЬКИЙ ОКСФОРД .....                                               | 222 |
| <b>Олексій Заворотній</b><br>БЕРЕСТЕЦЬКА СІЧА. ДРАМА .....                                                         | 226 |
| <b>ЗМІСТ .....</b>                                                                                                 | 285 |

Наукове видання

## Історія очима молодих дослідників

*Збірник матеріалів регіональної наукової конференції  
молодих вчених, аспірантів, здобувачів, магістрантів*

*Випуск 3*

**Відповідальні за випуск:** **Шеретюк В.М.** – кандидат історичних наук,  
доцент, декан історико-соціологічного  
факультету РДГУ

**Галуха Л.Ю.** – кандидат історичних наук,  
доцент, заступник декана історико-  
соціологічного факультету РДГУ

**Комп'ютерна верстка:** *Бородинська Л.І., Самсонюк В.Б., Третяк О.Ю.*  
**Комп'ютерний макет:** *Третяк О.Ю.*

**Позиція редколегії може не збігатися з думками авторів**  
**Відповідальність за наукову точність і грамотність матеріалів несуть**  
**автори та їх наукові керівники**

Підписано до друку 15.07.2008 р. Формат 60х84 1/16.  
Гарнітура Times New Roman. Папір офсетний.  
Друк ізографічний. Умовин. друк. арк. 15,2.  
Наклад 100 прим. Зам. №55/1.

Адреса редакції: кафедра політичних наук, Рівненський державний гуманітарний  
університет, вул. Остафова, 29, м. Рівне, 33027.

Віддруковано засобами оперативної поліграфії  
редакційно-видавничого відділу  
Рівненського державного гуманітарного університету